

ARMAR TAL-FESTI MINN ŻMIEN I-ORDNI L-HAWN

Guido Lanfranco

Hawn m'aħniex se nitkellmu dwar l-armar ta' ġewwa l-knisja għax kieku jkollna nimlew volum, u fuq l-armar ta' barra sejrin naraw biss ffit eżempji minn żmien l-Ordni ta' San Ģwann 'l hawn biex naraw x'kienu jagħmlu ta' qabilna.

Qabel gew il-kavallieri f'Malta fis-seklu sittax (fl-1530) it-tiżżejjen fil-festi kien ikun sempliċi ħafna, l-aktar bil-friegħi u l-ħnejx. F'testment tal-1516 waħda sinjura f'Għawdex ħalliet ħabel art biex mir-renti ssir festa ta' Santa Marija fil-knisja u jsir tiżżejjen bil-friegħi u l-ħnejx. Il-festuni aktarx kienu mill-friegħi tal-liedna.

FIS-SEKLU TMINTAX

Dan kien l-aħħar seklu tar-renju ta' l-Ordni ta' San Ģwann f'Malta li f'aktar minn mit-tejn sena laħqu žviluppaw sewwa s-sistemi tagħhom ta' armar u tiżżejjen mill-aktar elaborat, kemm fil-knisja u kif ukoll barra. Meta l-Gran Mastru Emanuel De Rohan mar għad-dahla solenni fl-Imdina, fis-27 ta' Ottubru 1776, wara li ġie elett, fi triqtu ghaddha minn għadd ta' arki trijonfali u f' H'Attard ukoll tellgħulu ark kollu skrizzjonijiet ta' tifħir bil-Latin. Wara ċ-ċeremonji tad-dħul, fl-Imdina sab għadd kbir ta' damask aħmar fil-pjazza tal-katidral. U bejn wieħed u ieħor ukoll l-istess għamla ta' armar kien hemm għall-ingress tiegħi fil-Birgu. De Rohan mar ukoll iż-Żejtun għall-festa, u d-dahla kienet kollha tiżżejjen bid-damask u bit-tappezzera ħamra mal-gallariji u mat-twiegħi. Kien hemm ark trijonfali mixgħul bil-fjakkli mimli skrizzjonijiet u bnadar u tpiñgħiż li juru l-arma tal-Gran Mastru u llegoriji tal-virtu tiegħi. Sadattant l-armar ma kienx isir biss għall-Gran Mastri, imma l-bliet u l-irħula l-kbar kienu tgħallim lu jtellgħu l-istess għamla ta' armar u tiżżejjen bħalma kienu jaqtgħu l-Kavallieri fil-festi tagħhom. Bħala eżempju nistgħidu li fin-Naxxar, fl-1787, ga kellhom l-arki trijonfali u armi ta' De Rohan fit-translazzjoni tal-Korp Sant ta' San Vittorju u komplew ukoll fis-seklu dsatax bil-bnadar, festuni u skrizzjonijiet.

Meta l-Gran Mastru Ferdinand Hompesch mar għall-festa tas-Siggiewi fis-6 ta' Diċembru 1797 il-faċċata tal-knisja kienet kollha mixgħula bil-fjakkli. L-istatwa tal-misraħ kienet kollha mżejna bil-kuruni tal-fjuri u t-toroq tal-qrib dekorati bil-festuni tal-liedna u kuruni mill-weraq tar-rand. Il-liedna hija pjanta biż-żkuk irqaq li tixxeblek mal-ħitan u n-nies kienu jaqtgħu minnha friegħi twal għat-tiżżejjen. Bosta drabi kienu jmorr bil-karrettuna l-Buskett biex jaqtgħu l-liedna. Fi żmienna aħna wkoll nużaw il-kelma li qed narmaw il-liedna, imma tabilhaqq qed nużaw dan l-isem għall-festuni tal-plastik filwaqt li qabel it-Tieni Gwerra Dinjija ma kellniex plastik imma minnflokk il-liedna ġa konna bdejna nużaw festuni tal-karti tat-tajra kkuluriti u saħansitra wkoll bil-jettu użati tal-lottu! F'dik iż-żjara ta' Hompesch kienu dendlu bandolori bl-arma tal-Gran Mastru u mit-twiegħi u l-għallarrijiet damask u strixxi mlewna. Madankollu tellgħu ukoll ark trijonfali dekorat bil-bnadar, vażuni u statwi allegorici.

Il-kavallieri kienu jiċċelebraw kull sena r-rebħha ta' l-Assedju l-Kbir f'Settembru imma fiċ-ċentinarji l-armar kien aktar bil-kbir. Fit-tieni ġċentinarju, (fl-1765), il-faċċata tal-knisja par-rokkjali tagħhom fil-Belt, dik ta' San Anton Abbat, li aħna popolarment nafuha bħala Tal-

Vitorja, damet mixghula bil-fjakkli żewġt il-jieli. Il-kavallieri tal-Lingwa ta' l-Italja xegħlu l-faċċata tal-knisja tagħhom ta' Santa Katarina u dendlu liedna u fjuri għal nofs it-triq. Il-Lingwa ta' Provenza żejnu l-faċċata tal-berġa tagħhom u taħt ciel kbir tad-damask dendlu pittura tal-Gran Mastru La Valette, kollu mdawwal bit-torċi u mżejjen b'iskrizzjonijiet bil-latin u trofej. Il-Berġa ta' Alvernya (flokha hemm il-Qorti) minbarra dwal kellha wkoll torċi u angli jżommu pittura allegorika li turi l-Ordni tirbaħ lit-Torok. Kebbsu wkoll ħejjieg fil-patalotti fit-triq quddiemhom. Kienet issir proċessjoni f'din il-festa, għalhekk it-toroq kienu jkunu mżejnib bit-tappezzera ja mal-gallarji u t-twiegħi.

FIS-SEKLU DSATAK

Bħalma kienet ir-regola ġenerali kienu jarmaw il-faċċata tal-knisja bil-weraq u l-fjuri, bħalma sar ghall-knijsa tal-Madonna tas-Sacro Cuor f'Tas-Sliema fl-1881 fl-ewwel festa tagħha. Imma f'dan is-seklu dsatax bdew l-istatwi tal-kartapesta għat-tiżżej tat-toroq. Fl-1894 il-każin La Stella f'Għawdex ordnaw statwa ta' San Gorg fuq iż-żiemel bid-dragun, meqjusa li kienet l-ewwel statwa għall-festi esterni f'Għawdex, u kien hadimha Vincenzo Cremona magħruf bħala pijunier ta' xogħol bħal dan. Kienu għamlu dimostrazzjoni biha fi tmiem it-tridu u tellgħiha fuq pedestall sabiħ iddisinjat minn Giuseppe Cali. Vincenzo Cremona hadem ukoll statwi għan-Naxxar flimkien ma' Karlu Darmanin li kien prolificu f'dan it-tip ta' Statwi tat-toroq u hadem uħud minn tan-Naxxar (1884). Fin-Naxxar ukoll, Cremona kien għamel il-Malta Rebbieħa. Fi żmien l-Ewwel Gwerra Dinjija kien projbit li jarmaw dwal ta' barra, għalhekk il-festi kienu saru mingħajr dwal. Fl-istess rahal fl-1916 kienu saru erba' trofej ta' l-Assedju mill-isbaħ. Fl-1921 daħħilhom id-dawl elettriku u bdew jixegħlu l-bozoz minnflok tazzi taż-żejt, u fl-1925 introducew il-piramidi tal-ħaddid li bdew jidħru aktar spiss fil-festi, u fuqhom kienet issir il-mixegħla. Għall-festa ta' l-Otto Settembre f'Għawdex fl-1858, waqt li l-isqof kien għadu fuq viżta pastorali, t-toroq li kienu jagħtu għall-Matriċi mingħand l-Agostinjani, fejn kien qed joqgħod, kienu kollha dekorati bil-bandali u skrizzjonijiet. Tas-Sliema żviluppat u bdiet jimtelā bin-nies fis-seklu dsatax u malajr twaqquxi każini. Każin minnhom, iċ-Ċircolo Ceschi, msemmi għal Gran Mastru, kien jiċċelebra l-Otto Settembre fi-Xatt bil-mixegħla u bnadar bojod ui ħomor, trofej ta' l-Assedju, kif ukoll arblu ta' Mejju u kukkanja. F'dawn l-istess żminijiet f'Tas-Sliema wkoll kienet issir il-festa tal-Madonna tal-Grazza f'Settembru minħabba li hemm il-knisja b'dak it-titlu. Fl-1843, u xi snin oħra wara, bħala eżempju ngħidu li kienu għamlu l-logħob tan-nar, mixgħela bit-tazzi, fjakkli, u ark trijonfali bi stilla kbira fuqu simboli ta' Stella Maris.

Mill-aktar interessanti nsibu li, minbarra l-armar konvenzjonali u tradizzjonali, f'Tas-Sliema saret innovazzjoni minn Vincenzo Cremona għall-festa ta' l-Otto Settembre tal-1896. Dan kien organizza l-hekk imsejha u Quadri Plastici u li huma wkoll magħrufin bħala tableau. It-tablò jew kwadri plastiċi kienu daħlu drawwa f'dawk iż-żminijiet, u kienu għadhom isiru fis-snin erbghin tas-seklu għoxrin, kif għadni niftakar jien, fit-teatru tas-Sależjani f'Tas-Sliema. Kienu jlibbsu nies adulti u tfal biex flimkien jieħdu posthom qishom qed jiffurmaw bħallikieku xena jew kwadru, u jibqgħu ma jiċċaqlu xejn għal xi minuta waqt li tindaqq xi mužika li taqbel magħha fost iċ-ċapċċip ta' min ikun qed jarahom. Cremona fix-Xatt ta' Tas-Sliema kien organizza żewġ kwardi plastiċi jew xeni minn dawn li kienu juru allegorija ta' l-assedju l-kbir. Cremona kien magħruf għax-xenarji għat-Teatru Rjal u statwi tal-kartapesta mill-aktar sbieħ. Fl-istess seklu, fl-Isla, għall-festa titulari, ksew il-faċċata tal-knisja bid-damask, għamlu ark trijonfali u sselfu 500 tazzi kulturiti, 400 skutella u 500 bieqji

għall-fjakkli u kebbsu wkoll il-ħeġżejjeg. Fl-1875 il-fratellanza tas-Sagament eretta għand id-Dumnikani tal-Belt iċċelebrat it-300 sena mit-twaqqif tagħha. Għal dik l-okkażjoni, Triq Merkanti, mill-Ġiżwiti 'l isfel, kienet armata bi tmintax-il piramida u disa' trofej mislu finn mill-Furjana. Il-piramidi tat-triq u ta' mal-faċċata tal-knisja kienu mixgħulin bil-gass. Ar-maw ukoll żewġ palkijiet għall-banda kollha mżejna bil-liedna, ġaxix u bnadar.

Il-prinċep ta' Wales żar Malta f'April tal-1876. Għal dik l-okkażjoni sar ħafna xogħol ta' armar ta' barra li qatt ma reġa' sar bħalu. Meta niżel l-art kien hemm paviljun sħih jistenni, kollu damask bid-deheb, bnadar, xniexel, u erba' settijiet tal-ħadid ta' lbies ta' kavallieri ta' zmien l-Ordni, mill-armerija, bħallikkieku qeqħidin għħassa. Minbarra l-involviment ta' mijiet ta' tfal mill-iskejjel, nies u suldati mat-toroq, eluf ta' tazzi taż-żejt kuluriti, bnadar u l-kumplament, fil-misraħ tal-palazz u tal-bibljoteka kien hemm novitā oħra. Kien hemm pingutin diversi kwadri li juru episodji mill-istorja ta' Malta bħal-miġja ta' Konti Ruġġieru, l-ġhoti ta' Malta lill-kavallieri, Hompesch u Napuljun, il-fidwa minn taħt Monroj, il-kuraġġ tal-Maltin, il-paċi taħt l-Inglizi u ż-żjara tal-Prinċep. Imma n-novitā kienet li dawn kienu trasparenti u mixgħulin bid-dwal minn wara. Saru minn artisti Maltin magħrufa bħal Giusepp Cali, Giuseppe Calleja, Salvu Barbara u Giuseppe Bonnici.

FIL BIDU TAS-SEKLU GHOKXRIN

Kulħadd kompla jżejjen it-triq minn fejn tgħaddi l-proċessjoni tal-festa billi jdendlu drap-pijiet mal-gallariji u t-twiegħi u fanali bix-xemgħa fuq il-brazzi ma' żaqq il-ġallarija; il-ħoloq għal dawn il-brazzi għadhom jidħru f'ħafna gallarijet antiki. L-aktar fil-festa ta' Korpus jew tal-Qalb ta' Ĝesù joħorġu kompliet tikber id-drawwa li n-nies joħorġu l-qsari barra t-triq flimkien ma' tul ta' tapit li fid-dar soltu jkun fit-taraġ. Baqgħu jsiru gruppi ta' statwi għat-torq, fosthom, bħala eżempju, f'Hal Qormi grupp li juri l-martirju ta' San ġorg u ieħor lil San ġorġ quddiem Dijokeljanu attribwiti lil Karmenu Mallia fl-1900 li kien ħadhem ukoll 28 angli għat-torq. F'April tal-1903, kif ukoll fl-1907 kien ġie Malta r-Re Dwardu VII. Mid-dwana sal-Belt kullimkien kien armat bil-bandieri, standardi, arki trijonfali, skrizzjonijiet, liedna u fjuri bħalma kien isir fil-festi prinċipali.

Wistin Camilleri t'Għawdex kompla jaħdem statwi numerużi għat-torq għall-festi f'dik il-Gżira. kif komplew wkoll jagħmlu Vincenzo Cremona u Karlu Darmanin f'Malta. Cremona kien għamel grupp b'għaxar figur f'għamlia ta' tableau juri l-għeruşija ta' Santa Katarina għall-festa taż-Żejtun imma kien tkisser ħafna u spicċaw biex fl-2004 sar ieħor minflok minn Alfred Camilleri Cauchi.

F'Għawdex kien sar Kungress Ewkaristiku fl-1929 u l-Għawdxin, l-aktar f'Victoria, żejnu kullimkien bid-damask, tpingijiet simboliċi Ewkaristiċi fuq il-bnadar, mal-ħwienet u mal-ħitan, bozoz ta' l-elettriku, statwi fit-toroq, arkati dekorati u skrizzjonijiet b'erba' ilsna differenti, bil-Latin, bil-Malti, bl-Ingliz u bit-Taljan.

F'Malta u Għawdex, immoru fejn immoru, għalkemm qed jintuża materjal ġdid l-armor għadu jixxbah ħafna dak li kieno jarmaw fi zmien l-Ordni, għalkemm mhux daqshekk elaborat. Fit-trofej insibu l-bnadar ta' l-Ordni u lasti bil-lanez, l-istatwi ta' Malta Rebbieħa fuq il-ħaħar u t-Torok hija kollha kemm hi simboli ta' l-Ordni, u simboli oħra nsibuhom f'dekorazzjonijiet u bandalori oħra u f'xi arki trijonfali li għadhom jittellgħu f'xi posti-jiet.